

Recenzió

Bakó Barbara

L. David Ritchie: *Metaphor*

Cambridge: Cambridge University Press, 2013, x + 230 pp.

L. David Ritchie *Metaphor* című műve, mely a Cambridge University Press kiadó *Key Topics in Semantics and Pragmatics* elnevezésű könyvsorozatának részeként jelent meg 2013-ban, a metaforával, a figuratív nyelvhasználat egyik legtöbbet tárgyalt típusával kapcsolatos elméleti megközelítéseket tekinti át. A könyv amellett, hogy bemutatja és összehasonlítja az egyes teóriák legfőbb vonásait, kitér azok kritikai hátterére is, valamint különböző diszciplínák (pl. pszichológia, diskurzusanalízis) releváns eredményeit is felhasználja. Ezáltal hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó a lehető legszélesebb perspektívából szemlélhesse a metafora jelenőségéhez fűződő kérdéseket és problémákat. Elsődleges célja, hogy olyan tankönyvként szolgáljon, amely a témában egyáltalán nem jártas egyetemi hallgatók számára is érthető formában nyújt betekintést a metaforák világába. Ezt a célt a kevésbé tudományos nyelvezet használatával, a felmerülő fogalmak világos és egyértelmű definiálásával, jól megválasztott példákkal, illetve azok részletes magyarázatával igyekszik elérni. A bemutatott kötet jelentősége tehát nemcsak a tekintélyes terjedelmű szakirodalom szisztematikus, lényegre törő és több oldalról megközelítő összefoglalásában rejlik, hanem a kezdő érdeklődők vélhető igényeinek szem előtt tartására és kielégítésére irányuló törekvésében is.

A könyv tizenegy fejezetből áll, amelyek értelemszerűen magukban foglalnak egy különálló bevezető és egy lezáró fejezetet is. A közbeeső kilenc rész tartalmát és rendeltetését tekintve két fő csoportra osztható: a 2-7. fejezetek a metaforákkal foglalkozó elméleti kereteket tárgyalják a tradicionális felfogásoktól kezdve a legújabb megközelítésekig, míg a 8-10. egy-egy fejelet a metaforák különféle diskurzustípusokban való előfordulásával foglalkoznak.

Az első, bevezető fejezetben Ritchie sorra veszi a metafora néhány, szakirodalomban található definícióját, majd ezek alapján egy olyan ideiglenes értelmezését adja meg a szóban forgó fogalomnak, amely a könyv későbbi részeinek kiindulópontjául szolgálhat. Mindeközben megvilágítja a témához kapcsolódó legalapvetőbb terminológiát is, és tisztázza, mit értünk többek között a leképezés (*mapping*), a hordozó (*vehicle*) és a tartalom (*tenor*) kifejezéseken. Röviden kitér arra is, hogyan ismerhetők fel a szövegben a metaforák, valamint milyen típusaik különböztethetők meg. Végül a figuratív nyelv néhány másik olyan fajtáját (metonímia, hiperbola, szépítő körülírás, idióma, nem-verbális metaforák) említi meg, amelyek gyakran a metaforákkal együttesen használatosak és értelmezhetők.

A második fejezet első részében három olyan egymással összefüggésben álló nézettel ismerkedhetünk meg (a helyettesítés, az összehasonlítás és a tulajdonság-hozzárendelés elmélete), amelyek a nyelvi metaforában előforduló szavak szószerinti jelentésére fókuszálnak, és abból az alap gondolatból indulnak ki, miszerint a metaforák a tartalmat és a hordozót

Bakó Barbara:
 L. David Ritchie: *Metaphor*
Argumentum 13 (2017), 108-111
 Debreceni Egyetemi Kiadó

valamely közös tulajdonság(ok) alapján hasonlítják össze. A fejezet második része Gentner (1983) és Gentner & Bowdle (2001) strukturális összehangolás (*structural mapping*) elméletével és Giora (1997, 2003) vezérjelentés-hipotézisével (*graded salience hypothesis*) foglalkozik részletesebben.¹ Előbbi szerint nemcsak a tulajdonságok, hanem az azok közötti kapcsolatok is leképződnek a hordozóról a tartalomra, míg utóbbi azt vallja, hogy a nyelv értelmezése egy többlépcsős folyamat, amelyet a szavak vezérjelentése (ami lehet szó szerinti és figuratív is) irányít.

A könyv harmadik egységében két kategorizációs modell kerül bemutatásra. Elsőként Glucksberg & Keysar (1990, 1993) teóriája, ami a metaforákat olyan kategorizációs aktusokként kezeli, amelyek során egy entitást besorolunk egy adott kategóriába, amely kategóriát egy másik, ugyanebbe a kategóriába tartozó entitás képvisel. Vagyis: a metaforák nem implicit hasonlatokként értelmezhetők, hanem olyan kategorizációs állításokként, ahol a tartalomhoz (*topic*) egy ad hoc kategória rendelődik, míg a hordozó (*vehicle*) ennek az adott kategóriának egy prototipikus eleme. A másik modell Sperber & Wilson (2008) relevancia-elméleti megközelítése. Ez kimondja, hogy a metaforák megértését a szó szerinti nyelvhasználat megértéséhez hasonlóan az optimális relevancia elérésének elve vezérli, a folyamat során tehát a hordozóhoz hozzárendelt kategória kibővítésre kerül oly módon, hogy magában foglalja a tartalmat is, ugyanakkor kizárja annak nem-releváns tulajdonságait. Ritchie kiemeli, hogy mindkét elmélet támadható a körköröség vádjával, ugyanis egyes metaforák esetében ahhoz, hogy az ad hoc kategóriához tartozó tulajdonságok és fogalmak elérhetőek legyenek, szükség van arra, hogy azok korábban már keresztülmenjenek egy metaforikus interpretációs folyamaton.²

A korábbiaktól teljesen eltérő, Lakoff & Johnson (1980) nevéhez fűződő fogalmi metafora-elmélet jellemzőit a negyedik fejezet ismerteti. Ennek a talán legszélesebb körben elterjedt teóriának a legfontosabb tézise, hogy a metaforák nemcsak szavakat, hanem mögöttes fogalmakat kötnek össze, és azok a metaforikus szavak és szókapcsolatok, amelyekkel a nyelvben találkozunk nem mások, mint ezeknek a fogalmi kapcsolatoknak a nyelvi kifejeződései. Ezen gondolat példákkal való illusztrálása és részletesebb kifejtése után a szerző felsorol néhány gyakran használt fogalmi metaforát, majd rátér arra is, hogy a már az előző fejezetben is említett körköröség problémája miként jelenik meg Lakoffék modelljében. Említést tesz továbbá a Grady (1997) által kidolgozott elsődleges (*primary*) és az ezek kombinációjából létrejövő összetett (*compound*) metaforák elméletéről is, melyet az angol *heartbreak* kifejezés (és annak más nyelvekben előforduló megfelelőinek) elemzésével szemléltet.³ A fejezet zárásaként a szerző a fogalmi metafora-elméletet támadó kritikák legfőbb gondolatait foglalja össze.

Az ötödik fejezet a fogalmi metafora-elmülethez is szorosan kapcsolódó perceptuális szimuláció (*perceptual simulation theory*) keretein belül próbál választ adni arra a kérdésre, hogy

¹ A Graded Salience Hypothesis magyar megfelelőjeként Nemesi Attila László (2009) fordítását használom. A magyar szakirodalomban azonban találkozhatunk a *lépcsőzetesen/fokozatosan kiugró jelentés elmélete* megnevezéssel is.

² A *Robert egy bulldózer* metafora esetében például az, hogy az ad hoc BULLDÓZER* kategória (ami egyébként egy nehéz munkagépet, azaz élettelen entitást, jelöl) magában foglaljon olyan szociális és érzelmi attribútumokat, mint a 'tisztelen', 'mások érzelmeit figyelmen kívül hagyó', 'másokon átgázoló', szükség van arra, hogy ezek a tulajdonságok már előzetesen hozzá legyenek rendelve a BULLDÓZER kategóriához.

³ Az elemzés szerint a *heartbreak* kifejezés A SZERELEM SZÍV (*LOVE IS HEART*) és a CSALÓDOTTNAK LENNI ÖSSZETÖRTNEK LENNI (*BEING DISAPPOINTED IS BEING BROKEN*) elsődleges fogalmi metaforák kombinációjából létrejövő A CSALÓDOTT SZERELEM ÖSSZETÖRT SZÍV (*DISAPPOINTED LOVE IS BROKEN HEART*) összetett metaforán alapszik.

hogyan lehetséges egy absztrakt fogalmat fiziológiailag érzékelt jelenségekkel azonosítani. Ezt követően azokat a kísérleti eredményeket tárgyalja, amelyek mind a perceptuális szimuláció, mind pedig a fogalmi metaforaelmélet számára pozitív evidenciát szolgáltatnak. Végezetül a szerző a metaforáknak egy olyan megközelítését proponálja, amely az imént említett két teóriát, valamint a könyv korábbi részeiben ismertetett modellek egyes gondolatait integrálja.

A hatodik fejezetben az olvasó a témakeretezés (*topic framing*) és a fogalmi integráció (*conceptual integration theory*) nézeteit ismerheti meg. Előbbi azt vizsgálja, hogy a metaforák (és általában véve a nyelv) hogyan befolyásolják az emberek reakcióit és elvárásait egy adott téma kapcsán, míg utóbbi fő gondolata, hogy a mentális folyamatok mentális terek (*mental spaces*) között zajlanak.

A kötet különböző elméleteket ismertető részének lezárásaként a hetedik fejezetben a szerző áttekint néhány, a szójátékokkal és nyelvi humorral kapcsolatos munkát, illetve bemutatja, ezek miként hasznosíthatók a metaforák értelmezésének folyamatában. Szó esik többek között a tautológiákról, a metaforikus inzultusokról és metaforikus szójátékokról is.

A 8., 9. és 10. fejezet mindegyike egy-egy diskurzustípuson belül vizsgálja a metaforák előfordulását. Az elemzésekhez a szerző a mű első részében bemutatott modelleket is felhasználja, ezáltal az olvasó a megismert elméleti háttér gyakorlati alkalmazására is láthat példát. A nyolcadik rész a szemtől szembeni társalgásra fókuszál. A felhasznált példák közül kiderül, hogy ebben a műfajban a metaforák általában olyan társalgási és kommunikációs funkciókat látnak el, mint a társas kötődés (*social bonding*), az identitás erősítés vagy a meggyőzés.

A könyv kilencedik egységében a politikai kontextusban előforduló metaforák kerülnek górcső alá. Ritchie a fogalmi metaforaelmélet keretein belül elemez egy-egy részletet Tony Blair, illetve Barack Obama kampánybeszédéből, de a fejezet további részeiben más politikusoktól vett metaforikus példákkal is találkozhatunk. Szerepüket tekintve elmondható, hogy a politikai beszédekben a metaforák alkalmazásának elsődleges célja az irónia és a szarkazmus, valamint a politikai álláspontok közötti különbségek hangsúlyos kifejezése.

A tizedik fejezet középpontjában az irodalmi szövegek metaforahasználata áll. Elemzéseiben Ritchie főleg a fogalmi metafora és a fogalmi integráció elméleteire támaszkodik. Az általa bemutatott idézetekben találkozhatunk a játékos, incselkedő hatás elérése érdekében használt metaforákkal (pl. Gary Snyder művei), összetett metaforikus sémákkal (pl. Stephen Sender *Seascape* című verse) és iróniát sugalló, egymással ellentétben álló metaforapárokkal (pl. Leonard Cohen dalai).

Az utolsó, záró fejezet röviden összefoglalja a metaforák nyelvhasználatban betöltött szerepét, valamint a korábban bemutatott metaforamodellek fő téziseit. Ezt követi a kötet végén egy szószedet, ami a legfontosabb terminusok definícióit tartalmazza.

Összegzésként elmondható, hogy L. David Ritchie könyve érdekesítő olvasmány lehet mindazok számára, akik kezdő érdeklődőként kívánnak megismerkedni a metaforával mint nyelvi jelenséggel, de akár a témában jártasabbaknak is hasznos információforrásként szolgálhat. Eredeti célkitűzésének eleget téve, egyetemi szemináriumokon is bátran használható tankönyvként, hiszen mind következetes felépítése, mind pedig az elméleti háttér megértését szolgáló példák kimerítő magyarázata alkalmassá teszi erre a feladatra. A példák kapcsán külön kiemelő, hogy Ritchie végig ugyanazokat a metaforákat használja szemléltetésésként, ezáltal az olvasó könnyebben megértheti és átláthatja az egyes elméletek közötti hasonlóságokat és különbségeket. A téma tantermi feldolgozását segítik a fejezetek végén található, mélyebb gondolkodásra ösztönző kérdések is. Azok számára pedig, akik további ismeretekkel szeretnének gazdagodni, a szerző minden egység végén ajánl néhány releváns olvasmányt, amelyekhez egy-két mondatos tartalmi leírást is fűz.

Irodalom

- Gentner, D. (1983): Structure-mapping: A theoretical framework for analogy. *Cognitive Science* 7, 155-170.
- Gentner, D. & Bowdle, B.F. (2001): Convention, form, and figurative language processing. *Metaphor and Symbol* 16, 223-247.
- Giora, R. (1997): On the priority of salient meanings: Studies of literal and figurative language. *Journal of Pragmatics* 31, 919-929.
- Giora, R. (2003): *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Glucksberg, S. & Keysar, B. (1990): Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity. *Psychological Review* 97, 3-18.
- Glucksberg, S. & Keysar, B. (1993): How metaphors work. In: Ortony, A. (ed.): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 401-424.
- Grady, J.E. (1997): THEORIES ARE BUILDINGS revisited. *Cognitive Linguistics* 8, 267-290.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nemesi, A.L. (2009): *Az alakzatok kérdése a pragmatikában*. Budapest: Loisir Könyvkiadó.
- Sperber, D. & Wilson, D. (2008): A deflationary account of metaphors. In: Gibbs, R.W. Jr. (ed.): *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 84-105.

Bakó Barbara
DE Nyelvtudományok Doktori Iskola
DE Angol-Amerikai Intézet
4032 Debrecen
Egyetem tér 1.
bako.barbara91@gmail.com